

Епістолярій

Микола Степаненко

ЛИСТОВНА РОЗМОВА ПОЛТАВСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ З ОЛЕСЕМ ГОНЧАРОМ

...озиваються до нас із минулого дорогі листи, і їх нічим не замінити, а тільки доторкнутися до них, як до святині, перед якою сповідаємося.

Ярема Гоян

Гончар із тих письменників, до яких ми завжди повертатимемося, аби зрозуміти. Насамперед себе. У просторі і часі.

Євген Баран

Домашній архів Олесь Гончара, який упорядковує його дружина, без щонайменших перебільшень – невичерпна духовна скарбниця. Особливу цінність становлять листи, адресанти яких – державні та громадські діячі, майстри пера, літературознавці, прості шанувальники слова, усіх не перелічити. З-поміж кореспонденції немає чогось несутнісного. Від одних послань віє тепло, щирістю, добротою, від інших (їх небагато) – холодом, заздрістю, злобою. Усі позитиви й негативи пройшли крізь серце й душу Олесь Терентійовича, майже на все це дано короткі й розлогі, сухі й емоційно насажені відповіді. Зміст листів – важливі штрихи до понад шістдесятилітньої історії, що вершилася в 40–90-х рр. непростого ХХ століття в Україні радянській і незалежній, у тодішньому Союзі РСР й у всьому світі, якому добре було відоме ім'я класика української літератури Олесь Гончара.

Систематизований епістолярій, над яким із дозволу Валентини Гончар випала змога працювати авторові цих рядків, неодмінно має вилитися в багатотомне видання. Воно, нікого в цьому не треба переконувати, привабить до себе – і змістом, і формою – увесь небайдужий люд, а ще стане багатющим джерелом знань про епоху, в яку жив і творив видатний письменник Олесь Гончар.

Особливу зацікавленість викликають листи, яких набралось на кілька книг, від колег. Дві з них упорядковано й підготовлено до друку¹. Плекаємо надію, що невдовзі вони побачать світ.

¹ Листи до Олесь Гончара / упорядник, автор передмови, приміток і коментарів Микола Степаненко. – Кн. 1. – 736 с. ; Кн. 2. – 736 с. Зміст книг – майже 900 листів, тек-

Епістолярна спадщина, про яку йдеться, є надзвичайно важливим і цінним документально-літературним свідченням доби. За нею можна встановити, як велося письменникам у різних куточках України в 50-х, 60-х, 70-х, 90-х рр. збіглого століття. На тодішній літературний процес посутньо впливав Олесь Гончар – як голова правління Спілки письменників України (1959–1971 рр.), секретар правління Спілки письменників СРСР, депутат Верховної Ради СРСР та УРСР (1959–1986 рр.), Голова Українського республіканського комітету захисту Миру, член Всесвітньої Ради Миру (від 1973 р.), депутат Верховної Ради України (1990–1994 рр.) і просто як талановитий майстер слова, до голосу й думки котрого прислухалися найвищі державні посадовці, якого цінували й любили мільйони людей за прекрасні романи, за мудру літературно-критичну творчість, за стійкість життєвої позиції.

З Олесем Гончаром активно листувалися письменники Полтавщини. Зі своєю малою батьківщиною, «однією з найкрасивіших земель планети» [щоденниковий запис від 28 липня 1973 року], де «зелень м'ясиста, сита, мовби вся налита, набрякла зеленим соком» [діарійна нотатка, датована 15 травня 1949 року], він ніколи не поривав зв'язку. Олесь Терентійович радо відгукувався на звернення земляків, робив усе можливе, щоб у рідному краї не зникали села, хутори, не закривалися школи, не принижувалася людська гідність, щоб з'являлися

сти яких подано за автографами й лише незначну частину – за публікаціями в газетах і журналах.

культурні заклади, усюди лунало рідне слово, шанувалася минувшина.

Серед тих, хто листовно звертався до Олесь Гончара, – його наставники (Остап Вишня, Андрій Головка, Олександр Ковінька), ровесники або трохи старші чи молодші колеги (Федір Гарін, Анатолій Дімаров, Павло Загребельний, Борис Левін, Григорій Майфет, Феодосій Роговий, Петро Ротач, Григорій Тютюнник, Олександр Чуча, Олесь Юренко), молодша зміна, якій він допомагав уходити в літературу (Василь Захарченко, Борис Олійник, Григорій Тютюнник, Валентин Чемерис), а пізніше – Віктор Баранов, Михайло Шевченко, Володимир Шкурупій. Є з-поміж адресантів і відомі літературознавці, публіцисти (Іван Пільгук, Семен Шаховський, Леонід Новиченко, Іван Бокий). Долітали до Києва вістки і від тих країв, які не з власної волі опинилися далеко від України (Дмитро Нитченко [Чуб]).

Окрилив молодого Олесь Гончара лист-підтримка Остапа Вишні, датований 11 липня 1947 року:

Олесеві Гончарові

Пробачте, що я звертаюся до Вас із цим листом.

Ви ввійшли в літературу як справжній, хороший, ласкавий письменник.

Дозвольте мені, старому робітникові на цій ниві, потиснути Вашу руку і, коли Ваша на це буде ласка, – обняти Вас і поцілувати.

Я хочу, щоб Ви знали, яка радість обгортає мене, коли мені довелося жити в той час, як живе на світі Олесь Гончар.

Тисну Вашу руку.

Любіть літературу, Андрія Малишка і Платона Воронька.

Взагалі треба, по-моєму, любити справжніх людей і справжніх талантів.

Ваш

Остап Вишня

11.VII.47

У щоденниковій нотатці від 22 лютого 1994 року О. Гончар пише, що майже через півстоліття готовий до деталей відтворити, як усе було: липневого дня року 1947 він зайшов до Спілки письменників і почув від секретарки: «Оце залишив Вам Павло Михайлович [Остап Вишня]... Не знаю – чому?»

А він пише: „Я хочу, щоб Ви знали, яка радість обгортає мене, коли мені довелося жити в той час, як живе на світі Олесь Гончар”. (Це золоті для мене слова...) Як жаль, що я мало, мало чим віддячив йому! Такі були люди на світі».

В іншій діарійній нотатці, датованій роком раніше – 8 січня 1993 року, О. Гончар ділиться великою для нього радістю: видавництво «Дніпро», випускаючи в «Золотій бібліотеці» «Тронку» й «Собор», винесе

сло на обкладинку найдорожчі – тільки-но цитовані – слова з листа Остапа Вишні, які ніколи не зітруть із пам'яті ні жорстокі випробування долі, ні зливи щирих похвал та заялжених панегіриків із вуст усесвітньо відомих письменників, діячів культури: «...Який то щедрий був аванс! І яку велику віру треба було мати в молодого письменника... Ніби з того світу долунує до мене голос мудрого Остапа Вишні... Все життя працюю так, щоб виправдати його сподівання. Намагаюсь ніде ні в чому не схибити. Та чи відроблено той великий аванс, наданий молодому автору устами Вишні мовби від усього Розстріляного Відродження. Може, й не повністю відроблено. Може, й не вистачить для цього життя».

* * *

Олесь Гончар високо цінував творчість Андрія Головка. Єднали цих двох талановитих письменників і земляцькі зв'язки. Ще далекого 1947 року, 20 листопада, Андрій Васильович надіслав авторові майбутніх «Прапороносців» такий офіційний лист-прохання:

Шановний Олесю Терентійовичу!

«Україна» в додатку до свого журналу «Україна» має ще цього року видрукувати Ваш роман «Голубий Дунай»¹. Мені Петро Йосипович [Панч] пропонував бути його редактором (цього роману). Причому у понеділок (1 неділя жовтня) маю вже здати. Прохання до Вас, як до автора, передайте мені чи т. Панчові для мене 2 примірники цього твору Вашого в останній редакції.

З пошаною

А. Головка

20.XI.47

¹ Ідеться про майбутнє видання: Гончар О. Голубий Дунай. – К. : Рад. Україна, [1948]. – 115 с. – (Б-ка журн. «Україна» : дод. до журн. на 1947 р. ; № 6).

Відомо, що Андрій Головка підготував до 50-літнього ювілею Олесь Гончара промову, яку йому не вдалося виголосити на урочистому вечорі, що відбувся 3 квітня 1968 року в Київській консерваторії. Її текст друкується вперше:

Шановні товариші!

Слова, які я хочу сказати, або точніш – яких я не можу не сказати сьогодні дорогому ювілярю Олесю Гончару, видатному українському письменникові, в оцей урочистий день його п'ятдесятиліття, це слова щирої любові, глибокої пошани, великої подяки йому за все те, що він, як письменник, уже зробив до сьогодні для нашого народу; за те, що ось вже впротяз чверті сторіччя з такою душевною щедрістю він обдаровує нас, мільйони читачів і шанувальників його могутнього таланту, своїми чудовими творами, сповнени-

ми глибоких і чесних дум про нашу радянську дійсність, про наших людей і наше майбутнє.

Далебі, не буде аніяким перебільшенням, коли я скажу, що мало не кожен його твір (їдеться, звичайно, про основні, капітальні його роботи) завжди ставав визначною подією, а то і справжнім святом у нашому літературно-громадському житті.

І це – впротяг усього його письменницького шляху, починаючи від ушлявленої трилогії «Прапорносці», написаної по свіжих слідах Великої Вітчизняної війни, і до останнього чудового роману «Собор», який щойно з'явився на стелажах наших книжкових крамниць і який напевно теж не залежить на них, отак саме, як не траплялося цього досі з попередніми Гончаровими книжками.

Відтак цілковито природне питання: в чому ж «секрет» такої виняткової цікавості читачів та їхнього захоплення творами Гончара?

Я, певна річ, не зроблю тут ніякого відкриття, вже хоч би через те, що про це вже чимало говорено й написано ретельними дослідниками творчості Гончара. І все ж, – така моя думка, принаймні, – що про це зовсім не є зайвим хоч би й повторити, не без користі – особливо нашим молодим письменникам, у яких, на відміну од нас, людей старшого віку, все ще попереду, котрі перебувають іще в пошуках кожен самого себе, у процесі формування своєї творчої особистості.

Отут постать письменника Олеса Гончара та його творчий шлях багато в чому для нас і показові, й повчальні.

Як відомо, писати Гончар почав був (і друкуватися) ще до Великої Вітчизняної війни. Але сформувався як викінчений майстер художньої прози уже в роки війни – у трудних походах, в тяжких боях з фашистською навалою.

Саме ці кілька років і були визначальними в житті письменника Гончара.

І справа тут не тільки в тім, що війна стала для молодого письменника водночас суворою і мудрою школою життєвого досвіду, що тут, як, може, ніколи раніше в житті (бо на війні діють дещо інші закони, за якими людина тут, перед лицем можливої щогодини смерті, розкривається скоріш і повніш), Гончар здружився, збратався із своїми товаришами-соратниками по бойовій звитязі, котрі стануть потім і літературними героями його першого великого твору, і навіть не одного. Згадаймо його роман «Людина і зброя» та ряд прехороших новел про пам'ятні події тих років.

Але, повторюю, справа не лише в цьому.

Велика Вітчизняна війна була для письменника іще й школою його ідейного гарту, школою, в якій виховувався й мужнів його талант, у якій достигало в душі почуття своєї причетності та

громадянської відповідальності за все, що діється навкруги. І не тільки на своїй Батьківщині, але на цілій планеті нашій, яку не кому ж іншому, а саме нам, радянським людям, випало, визначено було всім ходом історичного розвитку врятувати від чорного фашистського мракобісся.

Отже, тільки все це, разом узяте, і обумовило перший великий успіх Гончара при створенні «Прапорносців», трилогії про високі моральні якості й душевну красу радянських людей, вірних синів багатонаціональної, але єдиної, як моноліт, соціалістичної Вітчизни.

Потім, коли вже й скинув солдатську шинель та звернувся до інших, «мирних», тем, Гончар лишається завжди собою – достойним прапорносцем високих Ленінських ідей і ленінської непримиренності до всього, що стоїть на заваді, що гальмує величний поступ нашого кількасотмільйонного народу до ясних обривів комунізму.

От за це і люблять, і шанують Гончара мільйони читачів: за те, що в кожному творі б'ється його палке серце і чесна напружена думка, що в кожному творі він порушує важливі громадські питання, які цікавлять і хвилюють радянських людей; за те, кінець кінцем, що з кожним новим твором Гончар, як і кожен справжній художник, «підкреслює» нам... даруйте мені оцей дуже прозаїчний, сказати б, «комунгоспівський» термін, але ж він дуже точно визначає основну соціальну функцію художньої літератури, яка саме і полягає в тім, що письменник (коли він справжній художник, спроможний розкрити душу людини, змусити читача полюбити своїх героїв, зріднити їх із читачем) цим самим, мовби «підселяє» їх у наше особисте, інтимне життя. І стають вони рідними нам, часом навіть ріднішими за кривих родичів; і ближчими за деяких багаторічних і цілком реальних сусідів по комунальній квартирі, з якими роз'їхалися по різних будинках, то, буває, не відчуваєш ніякої потреби навіть хоч би зустрітися з ними, коли-не-коли. А художній образ, що запав тобі в душу із книжки, – повік із тобою, як твій друг і порадник у найтяжчі години твого життя, як мудрий співбесідник і добра душа, на яку хочеться бути хоч трохи подібним...

І Гончар якраз великий майстер по отакому – ще раз даруйте мені – «ущільненню» душі наших своїми героями.

Плодотворне навчання у класиків виявляється в творчості Гончара у глибокому проникненні його в психологію людей, у майстерному володінні словом, у лаконізмі, у відразі до марнослів'я, у простоті (але не тій, що від бідності, а тій, що навпаки – од багатства, од прозорої ясності думки), про яку колись мріяв отакий велетень російської літератури, як Лев Толстой, коли записував у свій

щоденник: «Простота – вот качество, которое я желаю больше всего».

І що особливо радує нас, – це те, що від твору до твору майстерність Гончара зростає. І зараз – до свого п'ятдесятиліття – він приходить у повному розквіті своїх творчих сил.

А попереду – друге п'ятдесятиліття. І знову – натхненна і нелегка письменницька праця.

Отож побажаємо, товариші, нашому дорогому ювілярові, Олесю Гончару, міцного і доброго здоров'я, отак необхідного йому для плідної праці. І нехай оминають його стороною всякі незгоди і навіть просто прикроці, які, дарма що тільки прикроці, але й вони ранять вразливе серце кожного з людей, серед яких і письменник, далєбі, не становить собою ніякого винятку.

І великого щастя Вам, дорогий Олесю Терентійовичу! Щастя, яке, звичайно, складається з багатьох компонентів, але серед яких два (для нашого брата письменника) обов'язкові: це постійний творчий неспокій, по-перше, і по-друге, хоч коли-не-коли, хоч вряди-годи відчутти повнотою творче задоволення наслідками своєї праці.

Щастя Вам!

(Підпис)

3 квітня 1968 р.

А. Головка

У кінці друкованого тексту рукою А. Головка дописане таке: «Виступ не відбувся з суугобо „технічних” причин та внаслідок неорганізованості – моєї в першу чергу, але і в якійсь мірі голови вечора шановного Миколи Платоновича [Бажана] теж. Копію я передав у газету „Літературна Україна”. Проте, чи побачить вона світ (знову ж таки з причин технічних), хтозна. Тому даю Вам, Олесю Терентійовичу, на всякий випадок у машинопису

(Підпис)».

* * *

Про теплоту взаємин, які існували між Григорієм Тютюнником і Олесем Гончаром, дізнаємося з листа автора «Виру» від 20 листопада 1957 року:

Дорогий друже!

Надсилаю тобі «Хмарку...»¹. Може, коли буде вільна хвилинка, то переглянеш. Як ти мені порадиш, – я так і зробив², тобто – скоротив її та й чималенько, відразу зазвучала по-інішому. Але щиро тобі признаюся, що коли я прочитав її вже в книжці, то багато знайшов такого, що мене аж пересмикнуло, сварив себе і за вуха скуб, та ба! Пізно вже. Одначе повість одержує позитивні рецензії... Це мені якось дивно. До цього мене більше лупцювали, я вже «втягся», понашивав добрячі лубки, щоб не так дошкуляло, і враз – хвалить. Ніяково, і приєм-

но, і страшноувато. Зараз працюю над (говорити вже, так говорити)... романом³. Робота посувається, але дуже повільно; коли «Хмарку» я писав сміливо, то роман якось «назирцем», напишу, погляну, відійшовши від столу, на рукопис – і знову за роботу... Що з того вийде – покаже майбутнє. Живу я, як і раніше, на Львівщині, в Кам'янці над Бугом. Часто буваю у Львові. Здоров'я значно покращало після того, як вицупили з мене уламок вагою в 30 грам... Трохи довелося постогнати, та, як говорив мій дід, – сількись, – тепер живу спокійніше. Головне – можу писати, а це для мене все. Отак і проходять мої дні: пишу, читаю, їжджу на села. Останнім часом прочитав «Кров людська – не водиця» – і не знаю, що й сказати; річ, звичайно, хороша, сильна, одначе дивувався з того, що такий майстер прози в багатьох місцях пише так, що за красивістю фрази не можеш побачити того, що автор описує. Ось дивись: «Галина, поправивши під хусткою вагу (??!) своїх кіс, іде в глибін (?) діброви». Або: «З-під срібного (!) холоду ранкового туману виходять тополі і сонце». Може, це в нього такий стиль? Але годі, не мені, грішному, судити.

З нетерпінням чекаю на «Перекоп». Так мені здається, що він уже піде в третій книзі «Вітчизни». Як же я його буду читати уважно! Залпом, одним ковтком поглину. Уривки, що друкувалися, свідчать, що роман має бути прехорошим.

Олесю, надсилаю тобі своє фото. Може, коли глянеш – і пригадаєш, як ми в Харківському «пасажі» – їли пончики з медом. Колись у незабутню студентську весну, коли ми були ще такими молодими та веселими парубчачками...

Наприкінці, дозволь звернутися до тебе за радою: до кого стукати в двері, щоб перекласти повість на російську мову, якщо, звичайно, вона того заслуговує. Я б, може, і не клопотався про це, та на Україні мені не пощастило – повість видана тиражем 6.900. А мені так хотілося добратися до широкого колгоспного читача, для якого я й трудився... Та, бач, не довелось. Занадто обережні видавництва. Пригодницькі повісті такими тиражами шпарять, що аж страшно, а тут – побоюються. Отже, якщо це тебе не затруднить – порадь. Я чув, що рекомендацію дає президія Спілки. Якщо так, то я б звернувся з листом до старших товаришів. Але, мабуть, цього не зроблю... Соромно якось... «Лізе, скажуть, і в двері не постукавши». У Москву б звернувся, але хто мене там знає? От так і сиджу собі. Ну, гаразд, наговорив багато, пора закінчувати.

Міцно тисну твою робочу руку, зичу здоров'я та веселого, радісного життя.

Григорій Тютюнник

20.11.57

Кам'янка-Бузька

¹ «Хмарка...». – Йдеться про повість Г. Тютюнника «Хмарка сонце не заступить».

² «Як ти мені порадив, – я так і зробив...». – 15 березня 1955 року О. Гончар у листі до Григорія Тютюнника висловив такі міркування: «...багато в ній (повісті. – М. С.) такого, що по-справжньому хвилює щирістю й глибиною почуття, драматизмом, поетичною схвильованістю. Чудово написані пейзажі, багата народна мова (хоча інфінітиви – -ть-, жить, пить і т. д. – звучать як нічим не виправдані діалектизми). І все ж в цілому повість справляє враження далеко ще не закінченого твору. В ній багато зайвин, особливо розтягнуті діалоги та „філософські” відступи. Діалог потрібен лише тоді, коли він допомагає розкривати характер або рухає дію вперед, в тебе ж він часто виконує лише інформативну роль. Скорочуй безжалюбно все, що тільки можна скоротити, стискуй цілі абзаци в одну міцну фразу – від цього повість одразу зазвучить інакше...»

Прошу не дивитись на ці зауваження, як на якийсь остаточний „присуд” – щоб об’єктивно оцінити твір, його повинні прочитати принаймні кілька різних людей».

³ «Зараз працюю над (говорити вже, так говорити)... романом». – Мовиться про роман «Вир», до якого О. Гончар написав передмову, коли твір виходив у Москві в «Роман-газеті». У ній він характеризує Григорія Тютюнника як цілком самобутнього письменника, митця зі своїми свіжими барвами, неповторною поетикою, власними оригінальними знаннями і своєрідним баченням світу.

* * *

Виняткову роль у духовному житті Полтавщини зіграли письменники Олександр Ковінька, Борис Левін, Олександр Чуча, Феодосій Роговий. Гуморист Олександр Ковінька звертався до Олеса Терентійовича з різними проханнями, що стосувалися долі письменників-краян, їхніх дітей, увічнення пам’яті предтеч-полтавців:

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Вітаю Вас тепло і щиро. Вітаю і сердечно радію з Вашого творчого успіху.

Олесю Терентійовичу! Я вже, мабуть, надочував Вам із своїми просьбами.

Але ще єсть одна. Оце її на Вашу адресу посилаю.

Справді, чого ж не видати вибраних творів талановитих і прекрасних письменників Петра Ванченка і Юрка Жилка¹.

Це ж збагачує нашу радянську літературу і затуляє оту дірку, яку ми скромно узиваємо білим «п’ятном...»

Друге – у Полтаві живе старенька дружина письменника Петра Ванченка – Ірина Андріївна Кравцова (Полтава, вулиця Нижнє-Фабрикантська, 29).

Живе вона поганенько, бідненько. Пенсію Кравцовій призначили – 29 карбованців на місяць. Я не знаю, формально, може, це й так, а по суті... Чи не можна їй трохи підсобити?

Третє – чому багатьох українських радянських письменників нема в УРЕ? Нема, скажімо,

Ванченка, Жилка... Нема Гаріна Федора Захаровича. У поета Гаріна єсть і таке, і сяке... Але єсть і чудові твори.

Немає і Бабанського Пилипа Дмитровича, автора багатьох хороших книг, написаних про нашу радянську молодь. Остання його повість про учнів ремісничої школи просто радує своїм свіжим художнім вітерцем². Чесно скажу, рівної я доки що (на ці теми) не бачу на книжковій полиці.

Чому це так? Можна було хоч коротенько і згадати. Можна ж без «ущербу» потіснити трохи в бік усяких там австралійських гадюк, зміюк, граків, їжаків і віддати належне вищому, суцшому...

Вибачайте за турботи. Але, як ото кажуть, душа не спить.

Низенько кланяюся і передаю своє вітання Вашій славній родині.

Ол. Ковінька

28 лютого 1962 р.

¹ «Справді, чого ж не видати вибраних творів талановитих і прекрасних письменників Петра Ванченка і Юрка Жилка». – Йдеться про жертв сталінських репресій полтавських поетів П. З. Ванченка (1989–1937), автора збірок оповідань і повістей «Жива реклама», «Мужність» (1928), «Обов’язок», «Три пальці» (1929), «Клопіт циркульника Емілія Термана», «Повість без назви» (1930), «Онопрій Кудь» (1933), та Юрія Жилка (1898–1942, за ін. дан. 1938), автора збірки віршів «Полустанок» (1930), одного з організаторів філії Спілки селянських письменників «Плуг» у Полтаві.

² «Остання його (Пилипа Бабанського. – М. С.) повість про учнів ремісничої школи просто радує своїм свіжим художнім вітерцем». – Мовиться про повість «Із днем народження» (1961), персонажами якої є учні ремісничого училища, котрі самотужки звели першу будівлю для місцевого господарства.

Дорогий Олесю Терентійовичу!

«Літературна Україна» сповістила – Ви голова комісії по відзначенню 125-річчя Панаса Мирного.

Йй-бо, вельми радий. Та хіба тільки я?

Коротенько: у Полтаві (вул. Леніна, 2) живе єдиний син Панаса Мирного – Михайло Панасович Рудченко, якому пішов вісімдесят перший, старенький, кволенький...

Років три чи чотири тому назад я звернувся з проською до Волі Василівни Цвівиної¹ – як виправити. Рідному сину класика установили невеличку пенсію. Спасибі Волі Василівні – чудесна культурна жінка – підсобила. Дали персональну пенсію².

Восени минулого року – Олександра Чучі не було тоді в Полтаві, ми, поет Федір Гарін і я, одвідали у лікарні сина Панаса Мирного, принесли квіти, подарунки й тепло привітали з 80-річчям!

До слова – полтавська молодь мило-симпатична – у цей день ювіляра сердечно вітали й подарунками та квітами шанували.

Обласні газети чомусь утрималися, хоч би шепотом цю подію ізгадали.

Олесю Терентійовичу! Може б, Ви подзвонили Волі Василівні чи Олександрю Григоровичу [Чучі], хай вони на місці потурбуються – як нині живе син Панаса Мирного. Може, що й допомогти?

Щиро і приязно до Вас

Ол. Ковінька.

P. S. Олесю Терентійовичу! Я ж мав щастя декілька разів бачити великого Панаса Мирного. Син Михайло – копія.

Ол. К.

9.III.1974 р.

¹ Воля Василівна Цівина. – Заступник голови Полтавського облвиконкому.

² «Дали персональну пенсію» [синові Панаса Мирного Михайлові Рудченкові]. – У 1970 році О. Гончар звертався з листом до заступника голови Ради Міністрів УРСР Григорія Івановича Шевчука, у якому від імені правління Спілки письменників України просив «встановити синові корифея української літератури М. П. Рудченку персональну пенсію республіканського значення».

Добрий день, дорогий Олесю Терентійовичу!

З великою приємністю припадав радісним зором до Вашого вдумливого і пізнавального про нашого великого земляка Миколу Гоголя у «Л. У» [«Літературній Україні»], журналі «Радуга», а найповніше й чарівніше повіяло із сторінок «Радянське літературознавство»¹.

Спасибі Вам велике за майстерно-правдиве освітлення епосу землі й роду, яка і нас народила.

Олесю Терентійовичу! У селі Яновщина, нині Гоголеве, Шишацького району мають реставрувати хатину, де жив і мережив нев'янучу сатиру Микола Гоголь².

Ініціатором оцієї славної акції стала республіканська туристська база. База асигнувала на це симпатичне діло десять тисяч. Але коли почали підбивати фінансові потреби, вроді, цієї суми не хватало.

Ви питаєте – чому туристська база першою озвалася?

До Гоголева хочать вистелити туристську стежу з усіх міст і країв Радянського Союзу.

Ще про одне: ми – Олександр Чуча і я – щоб ознайомитися – що, коли і як – одвідали колишній маєток дворянина-мецената Трощинського Степана Трохимовича (село Яреськи Шишацького району).

Децицію, але не дуже виразну, нам показали, те місце, де Трощинські збудували театр для одвідувачів³ – поневолених кріпаків.

П'єси, власне – інтермедії, комедії для театру, писав Василь Гоголь.

Навідувався у цей театр і Микола Гоголь. Театр узивали Гоголівський.

Батьківська народно-комедійна наука, мабуть, в певній мірі сприяла народженню безсмертної п'єси «Ревізор».

Будинок, де жили Трощинські, повністю уцілів. Нині це школа-десятирічка. В садку, недалеко від школи, стоїть стрункий та високий дуб, який власноручно посадив Микола Гоголь.

У дні, коли ось-ось з рідного краю вигнали люто-фашистську зграю, а не було ще чимсь топити, хотіли зрубати дуб на дрова.

Дак педагоги і учні взяли за руки, обступили дуба і гукали батькам: «Не дамо ганьбити нашу славу, нашу гордість! Не допустимо до гоголівського дуба!» І не допустили.

(Із розповіді старенького-старенького педагога, заслуженої вчительки УРСР Євгенії Іванівни Корніяш, кавалера ордена Леніна, Трудового Червоного Прапора, «Знак пошани».)

Нині дуб з любов'ю і ніжністю дбайливо обереігається, огорожений довкола, пахтливо квітують різнобарвні квіти, а на дубі височенько майорить меморіальний знак: «Дуб посадив великий Гоголь».

Хочеться ізгадати і Вам передати про першого літературного вчителя Миколу Гоголя, про письменника-сатирика Наріжного Василя Трохимовича.

Наріжний Василь народився в селі Устивиці Великобагачанського району в 1780 році. (В 1980 – виповниться двісті років від дня народження.)

Микола Васильович Гоголь сатирою Наріжного – з народного переказу – вельми втішався, особливо сатиричним романом «Російський Жілбаз».

За цим, як і завжди, з глибокою повагою до Вас

Ол. Ковінька

23.VIII.1976 р.

¹ «З великою приємністю припадав радісним зором до Вашого вдумливого і пізнавального про нашого великого земляка Миколу Гоголя у „Л. У“, журналі „Радуга“, а найповніше й чарівніше повіяло із сторінок „Радянське літературознавство“». – Йдеться про публікацію «Гоголь і Україна» (Радянське літературознавство. – 1976. – № 7. – С. 28–35; Радуга. – 1976. – № 7. – С. 126–132). На початку квітня 1976 року у Венеції відбувся міжнародний симпозиум на тему «Гоголь і європейська культура». З доповіддю «Гоголь і Україна» виступив О. Гончар, який входив до складу делегації Спілки письменників СРСР.

² «У селі Яновщина, нині Гоголеве, Шишацького району мають реставрувати хатину, де жив і мережив нев'янучу сатиру Микола Гоголь». – 1 квітня 1984 року в селі Гоголевому Шишацького району Полтавської області відкрито Заповідник-музей Миколу Гоголя.

³ «...Трощинські збудували театр для одвідувачів...». – Йдеться про домашній театр П. Д. Трощинського у його маєтку (с. Кибинці на Полтавщині). Діяв близько 1812–1814, 1822–1825 рр. Одним із керівників театру був батько М. Гоголя – В. Гоголь.

*Вельмишановно-дорогий
Олесю Терентійовичу!*

*Привіт Вам, привіт! Вітаю й теплу просьбу
посилаю. Сюжет – постановою ЦК Компартії
України і Ради Міністрів УРСР від 17 червня 1979
року, № 353, схвалено: у селі Гоголево Полтавської
області спорудити заповідний музей М. В. Гоголя.*

*Село Гоголево – це колишня назва села Василів-
ки, де в хатині, на краю села, Микола Васильович
провів дитинство, складав й склав овіяну чудесно-
народним сміхом повість «Сорочинська ярмарка»
(флігель цієї хати зберігся).*

*Уставами, як ото кажуть, душею й тілом
величаво-грандіозну постанову партії і уряду, спо-
чатку взялися обома руками – спорудимо заповід-
ний музей геніальному сатирику Гоголю, на взірєць
Пушкіно-Михайловське.*

Згодом чи переходом все затихло.

*Єдині – це обласне управління культури, музей
імені Гоголя у селі Великі Сорочинці (він у новий
музей входить на правах відділу) і два ентузіасти:
директор нового музею і начальник адміністративно-
господарської частини енергійно і невтомно
копошались...*

*Зібрано чимало експонатів, зв'язаних з іменем
Гоголя. З них двадцять охотливо запропонувала
племінниця сестри письменника Анни Василівни –
С. Н. Данилевська.*

*На сесії обласної Ради народних депутатів я
порушив – чому сіє величаво дороге діло – вишану-
вання великого українця, геніального російського
сатирика Миколи Гоголя – затихло?*

*Голова планової комісії облвиконкому Безверх-
ній Вілен Миколайович мені відповів – ні, не затих-
ло. На спорудження музею ми виділили гроші.*

Та й усе.

*Шанувальники Вашого іскрометного талан-
ту, тримаючи у серці Вашу чудову й пречудову мо-
нографію про велета сміховинно-сатиричної поезії
Миколу Гоголя, опубліковану після Вашого повер-
нення з Італії, просили мене звернутися до Вас з
просьбою – допоможіть!¹*

*Хай засіяє пам'ятно-меморіальна споруда
імені велета безсмертного сміху.*

Щиро і сердечно до Вас –

Ол. Ковінька

Р. С. Пищу і посилаю з лікарні.

(Підпис)

19.V.1980

¹ «Шанувальники Вашого іскрометного таланту, тримаючи у серці Вашу чудову й пречудову монографію про велета сміховинно-сатиричної поезії Миколу Гоголя, опубліковану після Вашого повернення з Італії, просили мене звернутися до Вас з проською – допоможіть!» – О. Гончар увійшов до складу делегації Спілки письменників СРСР, яка брала участь у роботі Міжнародного симпозиуму «Гоголь і

європейська культура» (Венеція, 7–14 квітня 1976 року), організованого за участю італійського наукового центру «Фонд Чіні» і Спілки письменників СРСР; 8 квітня виступив з доповіддю «Гоголь і Україна», що лягла в основу статті з такою самою назвою. Ця стаття спочатку була опублікована в журналах «Радянське літературознавство» (1976. – № 7. – С. 28–35), «Радуга» (1976. – № 7. – С. 116–123), а згодом в інших виданнях.

З-поміж тих, хто високо оцінив роман Олеса Гончара «Собор», був і Олександр Ковінька. Його коротенький лист, відправлений із Полтави після прочитання твору, який тільки-но прийшов до читача, вражає щирістю, задушевністю:

Дорогий Олесю Терентійовичу.

*Прочитав Ваш роман «Собор». Читав, хвилю-
вався і невимовно радів. Ви створили чудовий лі-
топис про славних людей славної землі української.*

Велике Вам спасибі!

Із щирою до Вас повагою

Ол. Ковінька

25 січня 1968 року

Безпосередніми, наповненими особистою ін-
формацією є листи від полтавського поета Федора
Гаріна, з яким Олесь Гончар приятелював упро-
довж багатьох років:

Вітаю, Олесе Терентійовичу!

*До ювілею – оцей пакет. «Проліски»... давно
збирався послати. Та якось незручно було відволі-
кати увагу.*

*А «Олесю Гончару» Федора Сухова довелось
читати у «Лит[ературной] Россиі»? Цей поет
дуже шанує українську мову. Я з ним подружив у
Піцунді і Ялті, переписуюсь зрідка. Він писав мені,
що Олесь Гончар – не з апломбом, а простий і лю-
дяний, що зустрічі з тобою у Прибалтиці для нього
– подія.*

*Переді мною – збірка «Літературна молодь»,
Київ, 1938 р., яку я після війни купив на товкучці,
де дві твоїх новели «Майстер щита» і «Чорт в ар-
тілі».*

*Земля полтавська, як ти хороше писав, наро-
джує поетів. Чи звернув увагу на «Лит[ературну]
Україну» від 10 березня цього року, де про реабі-
літованого поета Юрія Жилка?¹ Надсилаю і ви-
різку із «Зорі Полтавщини» про нього². Блискучий
лірик! А мова! І таку людину – замучили. Відгукну-
лася його дружина (жива!), якій... 91 рік. Живе з
дочкою 64-річною Надією Юрійовною під Києвом:
с. Поділля Баришівського р-ну Київської області.
Обидві – колишні вчительки, а зараз – пенсіонер-
ки. О, якби гордість літератури і народу Олесь
Гончар хоч два півслова – написав. Це додало б їм
здоров'я, продовжило б їх життя...*

Найкраще до ювілею Олесь Гончара написав у «Літ. Україні» та в «Советской культуре» Борис Олійник – з глибини серця³.

*З весною –
73-річний юнак Федір Гарін
5.IV.1988
Полтава*

¹ «Чи звернув увагу на „Літ. Україну” від 10 березня цього року, де про реабілітованого поета Юрія Жилка?» – У цьому числі газети опубліковано статтю «Віра в комуністську землю» Федора Гаріна в рубриці «Сторінки призабутої спадщини». Подане також фото поета Юрія Жилка і цикл його віршів, надрукованих у 1923–1927 рр.

² «Надсилаю і вирізок із „Зорі Полтавщини” про нього» [Юрія Жилка]. – У родинному архіві не вдалося віднайти надіслану вирізка (Гарін Федір. Поезія нового життя: до 90-річчя від дня народження Ю. З. Жилка. – 1988. – 5 березня).

³ «Найкраще до ювілею Олесь Гончара написав у „Літ. Україні” та в „Советской культуре” Борис Олійник – з глибини серця». – Йдеться про публікацію: Олійник Б. [Олесеви Гончару] // Літературна Україна. – 1988. – 31 березня; Чистые криницы // Советская культура. – 1988. – 2 апреля.

Полтава 30.XII.89 р.

Дорогий Олесю Терентійовичу!

З Новим 1990 роком!

Оце побачив фото у «Л. У.» [«Літературній Україні»]¹ – і склалось:

*Хто час великих змін спиня, –
Той сам від того гине.
Олесь Гончар сів на коня,
Мчить творчістю без спину.*

*Немов ковбой, що у степах
Ласо кида на роги,
Щоб, забуваючи про страх,
В нові рушать дороги.*

*А скільки тих було доріг!
А скільки їх ще буде,
Та збереже, як і зберіг –
Правдиве серце людям.*

Ще в жовтні було мені – 75. Дала «Літ. Україна» (ну, це по обов'язку), «Рад[янська] Україна» (по поводу душі), інші².

Твоє особливо для мене рідне. Його зачитали на ювілейному вечорі.

Надсилаю «Комсом[олець] Полтавщини»³. «Лаура днів моїх», то коротке з того, що написано мною за 30 літ. Цю річ пишу і писатиму до останнього подиху. Хай галасують про інших. Але «Лаура» – не помре. Вже склалось до 3 тис. рядків.

Твій Федір Гарін

¹ «Оце побачив фото у „Л. У.”...». – Йдеться про публікацію «Запрягайте, хлопці, коней!» (Літературна Україна. – 1989. – 28 грудня. – С. 8), у якій уміщено гумористичне вітання з Новим 1990 роком – роком коня, а також фото, на яких зображено відомих українських письменників (Олесь Гончар, Дмитро Павличко, Роман Лубківський, Олександр Сизоненко, Юрій Мушкетик, Василь Юхимович) на конях і біля коней.

² «Дала „Літ. Україна” (ну, це по обов'язку), „Рад. Україна” (по поводу душі), інші (публікації)». – Йдеться про такі публікації: Дяченко А. Федору Гаріну – 75 // Літературна Україна. – 1989. – 26 жовтня. – С. 6; Бокий І. Любить душа не перестане // Радянська Україна. – 1989. – 7 жовтня. – С. 4; Дяченко А. Нестаріюча поетична ліра: [Поету Федорові Гаріну – 75] // Комсомолец Полтавщини. – 1989. – 7 жовтня. – С. 6.

³ «Надсилаю „Комсом. Полтавщини”». – У родинному архіві О. Гончара цей примірник газети не вдалося віднайти.

Борис Левін невтомно працював над дослідженням життєвого і творчого шляху Івана Котляревського, над уславленням імені Миколи Гоголя. Про ці грані діяльності Бориса Наумовича йдеться в таких листах:

Дорогий Олесь Терентійович!

Хоч Ви переобтяжені і, може, тому Вас цікавить мало робота полтавців, зокрема, таких, як автор цього листа, і все ж не можу не надіслати Вам свої книжки про Івана Петровича Котляревського¹. І не тому лише, що Ви земляк автора «Енеїди», але й тому, що, не знаючи Вас так близько, як інші полтавці, завжди шанував Ваш труд, Вашу невтомну щедру працю на ниві красного письменства. Книга писалась російською, це потім перекладалась (до того ж самим автором), цю подвійну роботу виконав в зв'язку з обставинами, які від мене не залежали. В Росії поки що не поспішають з виданням. Так здається, що декому з «Сов. писателя», зокрема, ближче німці, англійці, американці (письменники, звичайно), ніж людина, що є епохою цілого братнього народу, великим гуманістом, за що шана йому від народів світу навіки. А він чекає на це слово ось уже близько 175 років. Але що зробиш? Мої доводи сприймаються як особисте зацікавлення.

З цим листом надсилаю Вам ще одну невеличку літературну працю – відгук на книгу Малиновської М. Ю. Даруйте, що вийшов він таким невеликим – в редакції, як звичайно, скоротили і «підправили», але я тут, мабуть, винен сам, слід було забрати і надіслати в інші видання, хотілося, однак, щоб відгук цей з'явився в полтавській газеті².

Поздоровляю Вас з наступаючим святом – Великим Жовтнем! Він уже на порозі. Щастя Вам і родині Вашій, радості і головне – здоров'я, нев'янучого натхнення!

*Щиро Ваш Борис Левін
23.10.1972
м. Полтава*

¹ «...і все ж не можу не надіслати Вам своєї книжки про Івана Петровича Котляревського». – Мовить про першу книгу Б. Левіна «Веселий мудрець» (1972). Друга книга прийшла до читача 1978, третя – 1987 року.

² «...відгук цей з'явився в полтавській газеті». – Йдеться про публікацію «Приємне знайомство» в обласній газеті «Зоря Полтавщини» (1972. – 19 жовт. – С. 4. – Рец. на кн. : Малиновська М. Олесь Гончар. – К. : Дніпро, 1971). «Книга, – наголошує Б. Левін, – не новела, не повість, а літературний портрет, праця суто дослідницька. <...> Авторка <...> досконало знає творчість і розповідає про неї в приямній їй манері – лаконічно і строго, ніде не похибивши проти головного – правди».

Вельмишановний Олесь Терентійович!

Звертаюсь до Вас з листом, можливо, на Ваш погляд, незвичайним.

У Полтаві задумано і вже почалась попередня робота по укладенню збірки – «Вінка Гоголю» з нагоди його 175-річчя.

Полтавський «Вінок» має стати не лише суто полтавським – до участі в ньому запрошуються письменники та науковці братніх країв та республік, а також Москви і Ленінграда. І все ж він буде полтавським, бо в Полтаві робитиметься, Полтава ж відкриває обійми усім, хто поділяє з нею любов і шану до пам'яті великого полтавця.

Кожен справжній твір займе в «Вінку» своє належне йому місце. Ви – автор нарисів «Шляхами Гоголя», і, ми певні, він прикрасив би ювілейне видання, та без дозволу взяти його не можемо. Тому-то, користуючись наданими мені повноваженнями, звертаюсь до Вас і прошу дозволити передрук нарисів «Шляхами Гоголя» для полтавського «Вінка»¹.

З повагою

Борис Левін

05.04.1982 р.

Полтава

¹ «Тому-то, користуючись наданими мені повноваженнями, звертаюсь до Вас і прошу дозволити передрук нарисів «Шляхами Гоголя» для полтавського „Вінка“». – Олесь Гончар у листі-відповіді, датованому 11 квітня 1982 року, пише, що пропозиція дати в полтавський «Вінок» нарис «Гоголівськими шляхами» – «заперечення не викликає. І самий задум видати такий збірник заслуговує цілковитої підтримки». У 1984 році колективний збірник «Вінок Гоголю», присвячений 175-річчю від дня народження М. В. Гоголя, побачив світ. До нього ввійшли нарис «Гоголівськими шляхами» О. Гончара, «Гоголь у Римі» І. Золотуського, «На хуторі поблизу Диканьки» В. Лиса, вірші Б. Олійника, І. Драча, Я. Шутька, С. Баруздіна, статті літературознавців М. Храпченка, Н. Крутикової, А. Тюніна, Н. Марченко, спогади С. Данилевської, стаття «Гоголь і Україна» О. Гончара, в основу якої покладено доповідь письменника на Міжнародному симпозиумі у Венеції (1976), й інші розповіді та есе про минуле й теперішнє полтавського краю, який дав світові геніального художника слова (Х. : Прапор, 1984. – 152 с.). Працівники Заповідника-музею надіслали цей збірник О. Гончару з таким написом: «Олесь Терентійовичу

в пам'ять про відвідини Заповідника-музею М. В. Гоголя. с. Гоголево. 7.07.1984 рік».

Олександр Чуча, який упродовж 1966–1989 рр. був керівником Полтавської обласної організації Спілки письменників України, також не раз листовно звертався до Олесь Гончара в різних письменницьких – і не лише – справах:

Любий Олесь Терентійовичу!

Велике до Вас прохання – підтримайте своїх земляків у зростанні їх поріділих та постарілих письменницьких рядів. Там на прийомі в нас є кілька справ, але я просив би найперше розглянути такі:

Володимира Мирного, хорошого молодого поета, автора книжки «Криниця», яка є справді чистою криницею людської душі і одержала багато схвальних рецензій і хорошиї суспільний резонанс,

Григорія Терещенка¹, прозаїка, автора п'яти книжок прози, зокрема хороших повістей про робітничу молодь і її перші кроки в життя. Підполковник, командир частини, голова Кременчуцького літоб'єднання, великий ентузіаст літератури. Правда, у Павла Архиповича Загребельного є до Терещенка антипатія за той горезвісний фейлетон В. Брюггена, в якому молодого письменника хотіли звинуватити в плагіаті. Але, як показав час, Терещенко став наївною жертвою хитрої кололітературної інтриги. Він сам у минулому артилерист, у повість про артилеристів-ракетників, в Харкові, на людях, вичитуючи у видавництві верстку своєї книжки, вніс кілька специфічних уточнень у свою книжку з чужої, що й дало матеріал для бойкого фейлетоніста. Справа ця в свій час розглядалася і по військовій, і по партійній лінії, і всі визнали – дитяча наївність і не більше. Нащо ж такий жорстокий остракізм у ставленні до письменника?

Терещенка, з-поміж інших, рекомендує до Спілки і Володимир Канівець. Він його добре знає, а ми всі шануємо і знаємо Канівця і його авторитет.

Оце такі наші справи і прохання. Нас заювілейло зовсім. Котляревський, Мирний, Ковінька, а це в травні – Григорій Тютюнник. Буде в його селі вечір², може, школу його ім'ям назвемо, вулицю в Зінькові і Полтаві. Не хочемо галичанам Грицька віддавати.

У хатину Котляревського продовжується людське паломництво³ – велике діло було зроблено. Юренко уже щось хниче в Миргороді – мало запалу в чоловіка. Видавництво «Радянський письменник» так і досі крутить з виданням книжки Ю. Андрущенка.

Ну, оце і все.

Всього Вам найкращого!

Ваш –

Ол. Чуча

29/III – 70.

Полтава

¹ «Там на прийомі в нас є кілька справ, але я просив би найперше розглянути такі: Володимира Мирного... Григорія Терещенка...». – Володимира Мирного, автора поетичних збірок «Криниця» (1970), «Матіоли» (1970), «Вечірнє поле» (1973), прийняли до Спілки письменників 1973 року, а Григорія Терещенка, автора повістей та оповідань «Утраченні слова» (1959), «Однокласниця» (1963), «Взрив» (1964), «Великий вибух» (1968), – 1971 року.

² «Буде в його (Григорія Тютюнника. – М. С.) селі вечір...». – Ідеться про село Шилівку Зіньківського району Полтавської області, де народився письменник.

³ «У хатину Котляревського продовжується людське паломництво...». – Мовиться про садибу-філіал Полтавського літературно-меморіального музею І. П. Котляревського, яку відновлено 1969 року до 200-ліття від дня народження письменника. До етнографічно-меморіального комплексу ввійшли повітка, комора, колодязь-журавель, будинок із п'ятьма кімнатами (кабінет, вітальня, світлиця, опочивальня, кухня). У стелю кабінету та вітальні вмонтовано автентичні сволоки з дідівської хати І. Котляревського, на одному з них зберігається різьблений кирилицею старослов'янський текст: «Создася домъ сей во имя Отца и Сына и Святого Духа Аминь Року 1705 месяца августа 1», а в сінях – старе дерево, що вціліло впродовж двох із половиною століть.

⁴ «Юренко уже щось хниче в Миргороді...». – О. Юренко працював тоді директором Миргородського літературно-меморіального музею Давида Гурамішвілі. Він один з організаторів цього культурного закладу.

Добрий день, дорогий Олесю Терентійовичу!

Сердечно вітаю Вас, Валентину Данилівну і всю Вашу родину з наступаючим Новим роком, бажаю всім вам щастя, здоров'я, душевної снаги, і хай нові романи і повісті Олеся Гончара радують людей...

Олесю Терентійовичу! Хочу порадитись з Вами. Мені думається, і цю думку підтримують інші товариші, зокрема М. М. Алексєєв (редактор журналу «Москва»), що було б у вищій мірі справедливо прийняти Федора Трохимовича Моргуна до Спілки письменників. На мій погляд, його книжки, особливо остання – «Хліб і люди», – зразок сучасної проблемної художньої публіцистики. Ф. Т. Моргун як ніби Овечкін сьогодні – село, партійні і господарські проблеми, гострота постановки питань... І характери людські вимальовуються в його творах, а образ оповідача, самого автора – це цікавий і живий образ сильного, діяльного і мужнього комуніста-сучасника.

Я мав розмову з Ф. Т. на тему про вступ до Спілки¹. Як людина скромна, він замахав руками і розсміявся. А ще сказав, що коли приймуть – буде вважати за честь для себе і послався на Вас, на Ваш авторитет і підтримку. Як це все зробити, Олесю Терентійовичу? Заяви та анкети заповняти він, звичайно, не буде поки що. Може, президія СПУ прийняла б його, а потім уже постфактум провести документальне оформлення? Талановита, чутлива і дуже добра людина, Федір Трохи-

мович і нас тут не кривдить, все талановите підтримує, то якби й його підтримати?

Чекаю Вашого слова.

З великою повагою –

Олександр Чуча

25/XII.1973

Полтава

¹ «Я мав розмову з Ф. Т. на тему про вступ до Спілки. – Мовиться про Федора Трохимовича Моргуна, автора книжок «Совхоз в боротьбі за хліб» (1957), «Будни целинного совхоза» (1959), «Думи о целине» (1968), «Хліб і люди» (1973). Федір Трохимович вступив до Спілки письменників у 1974 році.

Шановний Олесю Терентійовичу!

Гарно і вчасно Ви виступили з оповіданням «Чорний Яр».

Так тримати!

Доброго Вам і Вашій родині Новоріччя!

З повагою

Ол. Чуча

м. Полтава,

25/XII-1985 р.

Нелегка життєва доля випала Феодосіїв Роговому. Він учителював у сільській школі, був відірваний від обласного і столичного мистецького життя. Цьому письменникові складно було видавати свої твори. Листи автора роману-епопеї «Свято останнього млива» до Олеся Гончара – це щира, позбавлена меркантильності духовна сповідь майстра перед майстром:

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Разом з редакційним листом свого Вам пишу. Можливо, це не до діла (неетично навіть), та все ж наважуюсь слати свою оповідку «Стахановець»¹. Прочитайте, будь ласка, свою думку про неї навпісля виповіши. Для мене це буде он яким святом і своєрідним орієнтиром.

Щиро прихильний до Вас

Ф. Роговий

Р. С. Коротко про себе. За фахом я вчитель. Оце лише другий рік в газеті. Пишу несміливо і тяжко. Децо, мабуть, вдається, бо друкували в наших українських журналах та газетах. А все ж несміливо і тяжко...

Не вважайте за нахабність. Можете – поверніть рукопис.

Ваш (Підпис)

Моя адреса: м. Полтава,

вул. Ватутіна, 3

редакція газети «Комсомолец Полтавщини»

Роговому Феодосію Кириловичу

2.III.1968 р., Полтава

¹ «Можливо, це не до діла (не етично навіть), та все ж наважуюсь слати свою оповідку „Стахановець”». – Разом із листом надіслано рукописний текст оповідки «Стахановець» (6,5 сторінок), який зберігається в родинному архіві О. Гончара.

Як то гарно звертатися до Людини, як до Мудрості, як до Простоти!

Прийміть, будь ласка, дорогий Олесю Терентійовичу, мої новорічні вітання і побажання добра, здоров'я та ласки – пошли Вам, Доле, в Новому, 1985 році.

Якби-то збулося давнє моє, тривожливе бажання стрітися в цьому році з Вами, поговорити про земне-щоденне. Потвердити себе чи заперечити в думках своїх та помислах – пошли, Доле.

*Ваш Роговий
з Устимівки*

19 $\frac{15}{XII}$ 84, субота

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Звертаюся до Вас («О, милосердя людське, прийди на поміч!»), звертаюся до Вас як до свого (і нашого) духовного Батька (даруйте за підозрілі слова мої безкорисливо щирі), бо інакшої ради не видиться.

Я пам'ятаю (і дякую), що писали мені і (як читач) ждали (ждете) моїх книжок – якраз про другий (після «Свята останнього млива») роман. Я й хотів було після повернення – оце зовсім недавнього повернення з Києва – наговорити Вам купу свого невдоволення станом видавничих походеньок своїх (ось-ось два лежить роки ні читано, ні рецензовано) – хотів було... та, слава Богу, осінила голову думка: писання твоє буде безпредметне, як і сама просьба.

Краще пошли тому чоловікові «Поруки для батька» і довірся Його Мудрості¹.

В один і той же день, разом з оцим листом, я й посилаю Вам свій роман (пробачте уважливо, що роблю це без попереднього прося). Прочитайте, будь ласка, за коли встигнете. Якщо прочитаєте до з'їзду письменників України – передасте, будь ласка, чи якимось по-іншому повернете: я буду як делегат від Полтавщини.

І ще одне: у варіанті для «Радянського письменника» слово «севеушник» (через нього, либонь, «Вітчизна» за доброї рецензії Мих. Слабошпицького... відмовилась його опублікувати – так те слово повсюдно замінено «супостатом», інакше мовби зовсім «не буде діла» (гадають, хто читав його: Дімаров і Харчук).

Бажаю Вам добра од життя і ласки –

Ваш Роговий

19 $\frac{27}{III}$ 86, четвер

315967, село Устимівка

Глобинського району

Полтавської області

Роговому Феодосію Кирил.

Р. С. Пробачайте за поганий машинопис.

Підпис

¹ «Краще пошли тому чоловікові „Поруки для батька” і довірся Його Мудрості». – Над цим романом Ф. Роговий працював упродовж 1982–1984 рр. У 1988 році твір вийшов окремою книгою, яку відзначено Всеукраїнською премією імені Андрія Головка.

Дорогий Олесю Терентійович!

Сердечно вітаю Вас з Новим, 1987, роком!

Бажаю здоров'я і найкращих успіхів у творчості. Мені чітко пам'ятається наша зустріч на з'їзді і кожне слово нашої тоді розмови¹. Пошли, боже, повторитися нашим зустрічам і розмовам.

Щодня, щомиті передумую, як би найкраще скласти свою книжку, яку пишу, яку хочу написати.

З Новим роком, з новим Словом будьте здорові!

Роговий

26.XII.1986

¹ «Мені чітко пам'ятається наша зустріч на з'їзді і кожне слово нашої тоді розмови». – Йдеться про зустріч О. Гончара з Ф. Роговим на IX з'їзді письменників України, що відбувся на початку червня 1986 року.

*Вельмишановний Олесю Терентійовичу,
совісте нашої духовності!*

Я радий і сьогодні, через кілька років, що на Україні знайшлися добрі люди і з їхньою поміччю вдалося опублікувати мій перший роман¹. Дякую і дякуватиму також Вам за Ваші високі оцінки мого «Свята останнього млива», про яке Ви говорили не тільки студентам Київського держуніверситету імені Т. Г. Шевченка – відчуйте, будь ласка, в цих словах мою щирісіньку щирість, не подумайте про лестощі й запобігання, і не треба мені кращого.

Днями я одержав з Москви кілька перекладів² (прийміть, будь ласка, один з них) і разом з ними листа моєї перекладачки. Ось рядки з нього: «Послідуйте моему совету, обратитесь к Гончару с просьбой поддержать Вас в вопросе напечатания романа в „Роман-газете”. Заместитель главного редактора этого издания Семён Михайлович Борзунов так мне и сказал: „Гончар – член редколлекции, он представляет Украину, и от его слова многое зависит”».

Не знаю, що говорити далі: гублюся в плутанині почуттів.

Бажаю здоров'я, благополуччя –

Ф. Роговий

15.V.1987, п'ятниця, Устимівка

¹ «Я радий і сьогодні, через кілька років, що на Україні знайшлися добрі люди. Із їхньою поміччю вдалося опублікувати мій перший роман». – Ідеться про роман «Свято останнього млива» (1982). О. Гончар високо оцінив цей твір, що засвідчують такі щоденникові нотатки: «Читаю й радію: яка мова! Які характери!.. Не знаю, чи це роман, але що це непересічне явище в нашій сучасній прозі – безсумнівно. Читаю і ще раз переконуюсь: талант – це таки рідкість» (18 грудня 1982), «Дочитую „Свято ост[аннього] млива” Феодосія Рогового. Книга прощання і нічим не поступається перед „Матґорою” (роман Валентина Распутіна „Прощание с Матґорой”. – М. С.)» [щоденникові записи від 18 грудня 1982, 6 березня 1983]. У листі до Ф. Рогового, датованому 18 грудня 1982 року, О. Гончар, пише, що «„Мливо” чудове, радує в ньому багато що: і глибоко відтворені картини народного життя, і колоритні характери, і ця багатуша наша полтавська мова».

² «Днями я одержав з Москви кілька перекладів...». – Мовиться про переклад роману «Свято останнього млива» («Праздник последнего помола»), який вийшов друком у московському видавництві «Советский писатель» 1987 року. Перекладач – Ніна Василівна Рогова.

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Сьогодні, тобто другого листопада цього року, ми з дружиною ходили на збирки (даруйте за останній заземлений початок: збирки – це коли поля, приміром, кукурудзяне вже скошене, зібране, і всі, хто бажає, вільно йдуть збирати (дозбирувати) погублені качани. І не тільки погублені. Буває, комбайн, роблячи зачіпки, столочує всі чотири рядки – ламай у відро, а потім у мішок, а потім... на велосипеді, на багажнику або просто на плечах – додому)...

Зійшов я з клунком на бугор – зупинило мене щось таке... щемливе, глибоке, мабуть, первородне, ще первісне. Глянув понад землею аж до самої межі мого зору і не зчувся, коли... заплакав. Заплакав легкими схлипами – по всьому полю ворушились – то схиляючись, то розпрямляючись селянські мої люди... Їм дозволено, вони, не крадучись, дозбирують ними надбане... їм дозволено, їм повернено можливість... вони вже (я також) і цьому раді... «Як же занедбано їхню гідність!..» – подумав я гірко і оглянувся, чи ніхто не підслуховує моєї думки...

Йду поволеньки, піддаючи сам собі клунок, перекладаючи його з плеча на плече, аби не мліли руки, і закликаю сам себе молитися, встаючи й лягаючи, за ті праведні (суспільні) сили, котрі ні за яких (паралітичних) умов не витрачають себе і борються... борються до того аж моменту, поки не прозріють обмануті... заїлюзовані... здатні хоч на маленький порух... може, совісті, може, честі... може, звичайного інстинкту рухатися до самоврятування.

Духовних праведників було чимало і серед людей нашої (уповільненої) нації. Вони, зрештою (і тільки вони!), уповільнили і дураків, не давши їм розруйнувати (розвіяти) доценту Собори нашого

духу, нашої історичної Пам'яті з Запорожжям на чолі...

Пошли їм, боже, вічності.

Нехай і ми, малі, проростем (бодай, хоч рощками!) своїх великих предків. Залишимося хоч єдиним словом у цьому круто задуманому абзаці продовження нашого.

Прийміть, будь ласка, вельмишановний Олесю Терентійовичу, мої щирі побажання здоров'я і добра в цей світлий час, що настає для Нас Світанком Розуму, Совісті й Честі.

З Великим Жовтневим святом будьте здорові.

Ваш Роговий

Р. С. Пробачайте за виправлення: пишуци, так хвилювався!.. Так щиро хотілося передати Вам свої почування... Роговий

19 ~~4~~^{XI} 87, у середу.

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Посилаю Вам з рідної сторони добрі почуття й побажання благополуччя й здоров'я на довгі роки життя.

Оце зовсім недавно бував у Омельничому – в селі, що за два кілометри лівіше, якщо їхати до Полтави поїздом. Побував, бо там проживає моя рідна тітка Наталка на дівоче прізвище Копил. Вельми забажалося побачити, почути й відчути людину, якій уже дев'яносто третій рік. В неї, до речі, знайшлися сподобні старі книжки, яким я чомусь довіряюся щиріше, ніж пребагатьом сучасним...

Ходили-їздили по довколишніх селах і між Василівкою та цим же таки Омельничим, набачилося мені чомусь не зоране поле... Трішки-трішки перейнявся уявою. Як по ньому заворушились, застішили, як перед дощем, жнивні люди. Вони брали по два-три снопи попід плечі і несли їх до початих полукіпків... Ще трішки зумовних зусиль – і ті люди, либонь, щойно зійшли – зійшли-вийшли з «Далеких возниць», щоб у робочому, вічноселянському поспіху та в поті порятувати за години святий хліб – таке привиділось. Вчувались голоси безпечної молодості – ген як далеко до них вертатися! Вчувались і никли, щоб колись знову зазвучати сурмаами пречистої печалі...

Ви знаєте, Олесю Терентійовичу, я найдужче боюся оглядатися. Мені щоразу вважаються стерні... і стає страшно... коси... якоїсь демонічної коси, котра стинає все живе, що тримається за землю, на якій проросло і найперше возрадувалось... оте живе, що так стенається під косою («Ой лугами йду – луги розвиваються, берегами йду – береги стенаються»¹).

З Новим роком, будьте здорові, дорогий Олесю Терентійовичу!

Посилаю Вам ще і ще здоров'я для боротьби, для утвердження і розвитку нашого роду, нашої рідної землі.

Ваш

(Підпис)

25.XII.1987, у п'ятницю, з Устимівки

¹ «Ой лугами йду – луги розвиваються, берегами йду – береги стенаються». – Народна пісня.

Будьте здорові, Добрий Чоловіче!

Дякую Вам всі три рази, дякую, дорогий Олесю Терентійовичу, за сприяння... за те, що пам'ятаєте про мене, затвірника сільського. «Скільки-то напастей і спокус зазнавали святі, не про себе кажучи, затворники від лукавих чортів, перевтілених у багатих вельмож з повними жменями золота»¹ (і від себе додаю – узурпованої власті).

Ваша прихильність кожен раз розчулює мене до сліз, як і цього разу. В ті найщасливіші моменти я готовий казати, розводити сентименти аж до раболіпного (цур йому!) схиляння – отак мені, вже старому, хочеться, мов дитині, милосердної ласки... а правдивіше буде – до щему хочеться недужавого людського спочування, якого зазналося так небагато...

Щодо романгазетівського крутіїства – чиста Ваша правда²; і цього року «за мене» – добре знаю – багато, сотні читацьких побажань (ось

урипочок із листа оренбурзького Равіля Єнакаєва, зі мною не знайомого:

«...в Москву отправлены по несколько открыток – из Оренбурга, Казани, Пензы, Москвы, Уфы. Пусть все будет хорошо!»

Подібні звістки є з областей України, з Молдавії, а як воно складеться – один бог відає. Та згадувані крутії.

Забарив я Вас, Олесю Терентійовичу, забарив... О, як-то прагнеться в усьому Совісті і Благородства!

Ваш Роговий

13.V.1989, у суботу з Устимівки

¹ Використана в листі цитата «Батечки, скільки-то напастей і спокус зазнавали святі затворники від лукавих чортів, перевтілених у багатих вельмож з повними жменями золота й самоцвітів» належить українському письменникові Петру Козланюкові.

² «Щодо романгазетівського крутіїства – чиста Ваша правда...». – Роман «Свято останнього млива» Ф. Рогового в перекладі російською мовою в журналі «Роман-газета» так і не з'явився.

Не міг Олесю Гончар виконати прохань і побажань усіх, хто звертався до нього листовно – й не тільки. Треба прожити не одне життя, аби звершити все те, чого від нього чекали люди. Земний шлях письменника повен світла й любові. Віряться, що й небесна дорога патріарха української літератури осяяна зорями, які розсипають навсібіч добро.

